GLOBAL JOURNAL OF CROSS-DISCIPLINARY INNOVATIONS
Multidisciplinary peer-reviewed scholarly journal
GJCDI
Vol. 1 | Issue 3
Year: 2026

ASOSIY MAKROIQTISODIY KO‘RSATKICHLAR: ULARNING MAZMUNI, O‘ZARO BOG‘LIQLIGI VA TAHLILI

Axadqulov Doston Davlatovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi
Ilmiy rahbar: **Urunbayeva Yulduz Pirnazarovna** Samarqand iqtisodiyot va servis instituti dotsenti
Tel.: +998 90 505 21 05; e-mail: yulduzurunbaeva75@gmail.com

Annotatsiya

Maqolada makroiqtisodiy holatni baholashda qo‘llaniladigan asosiy ko‘rsatkichlar — yalpi ichki mahsulot (YAIM), iqtisodiy o‘sish, inflyatsiya, ishsizlik, davlat budjeti balansi va tashqi sektor ko‘rsatkichlarining mazmuni hamda hisoblash tamoyillari yoritiladi. Ularning o‘zaro bog‘liqligi yalpi talab va yalpi taklif, daromadlar aylanishi hamda iqtisodiy siyosat vositalari orqali izohlanadi. O‘zbekistonning 2025-yil yakunlari bo‘yicha rasmiy statistika va xalqaro tashkilotlar ma’lumotlari asosida qisqa tahlil beriladi. Tahlil natijasida iqtisodiy o‘sishni inflyatsiya, bandlik va tashqi muvozanat bilan birgalikda baholash zarurligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: makroiqtisodiyot, YAIM, iqtisodiy o‘sish, inflyatsiya, ishsizlik, budjet taqchilligi, joriy hisob, makroiqtisodiy muvozanat.

KIRISH

Makroiqtisodiyot mamlakat yoki mintaqa iqtisodiyotini yaxlit tizim sifatida o‘rganadi. Uning asosiy e’tibori ishlab chiqarishning umumiy hajmi, narxlar darajasi, bandlik, daromadlar, davlat moliyasi va tashqi iqtisodiy aloqalarga qaratiladi. Alohida korxona yoki iste’molchi faoliyatini tahlil qiluvchi mikroiqtisodiyotdan farqli ravishda, makroiqtisodiyot ko‘plab iqtisodiy subyektlar qarorlari yig‘indisida yuzaga keladigan umumiy natijalarni o‘rganadi [5].

Asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar iqtisodiyotning joriy holatini aniqlash, muammolarni erta baholash, davlat siyosati natijalarini kuzatish va kelgusi rivojlanish yo‘nalishlarini belgilash uchun zarur. Masalan, real YAIMning o‘sishi ishlab chiqarish kengayganini bildirsa, inflyatsiyaning tezlashishi pulning xarid qobiliyati pasayayotganini ko‘rsatadi. Ishsizlik darajasi mehnat resurslaridan qay darajada foydalanilayotganini, budjet va joriy hisob balansi esa davlat hamda tashqi sektorning moliyaviy holatini ifodalaydi.

Maqolaning maqsadi asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlarning mazmuni va hisoblash usullarini tizimlashtirish, ularning o‘zaro ta’sirini tushuntirish hamda O‘zbekistonning 2025-yil ma’lumotlari asosida amaliy tahlil qilishdan iborat. Tadqiqot obyekti — milliy

iqtisodiyotning umumiy holati; tadqiqot predmeti — uni baholashda ishlatiladigan makroiqtisodiy indikatorlar va ular o‘rtasidagi bog‘liqliklardir.

TADQIQOT METODOLOGIYASI

Tadqiqotda tizimli va qiyosiy tahlil, ilmiy abstraksiyalash, statistik ma’lumotlarni umumlashtirish hamda iqtisodiy ko‘rsatkichlarni tavsifiy sharhlash usullaridan foydalanildi. Nazariy asos sifatida milliy hisoblar tizimi, yalpi talab–yalpi taklif modeli va makroiqtisodiy muvozanat yondashuvi olindi. Empirik qismda O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi, Markaziy banki va Xalqaro valyuta jamg‘armasining 2025-yil yakunlari bo‘yicha e’lon qilingan ma’lumotlari qo‘llanildi [1–4].

Ko‘rsatkichlarni taqqoslashda davrlar va o‘lchov birliklari bir xil bo‘lishiga e’tibor berildi. Xususan, nominal YAIM joriy narxlarda o‘lchansa, real YAIM narxlar o‘zgarishi ta’siridan tozalangan hajmni ifodalaydi. Inflyatsiya yil yakunidagi iste’mol narxlari indeksi o‘zgarishi sifatida, budjet va joriy hisob taqchilligi esa YAIMga nisbatan ulushda berildi. Shu sababli turli manbalardagi metodologik farqlarni hisobga olmasdan raqamlarni bevosita solishtirish to‘g‘ri emas.

NATIJALAR

1. Yalpi ichki mahsulot va iqtisodiy o‘sish. YAIM muayyan davrda mamlakat hududida ishlab chiqarilgan yakuniy tovar va xizmatlarning bozor qiymatini bildiradi. U ishlab chiqarish, daromadlar yoki xarajatlar usulida hisoblanadi. Xarajatlar usulining umumiy ifodasi quyidagicha:

$$\mathbf{YAIM = C + I + G + (X - M)}$$

Bu yerda C — xususiy iste’mol xarajatlari, I — yalpi investitsiyalar, G — davlatning tovar va xizmatlar xarajatlari, X — eksport, M — import. Import ayiriladi, chunki u iste’mol, investitsiya yoki davlat xarajatlari tarkibida hisobga olingan bo‘lishi mumkin, lekin mamlakat ichida yaratilgan mahsulot hisoblanmaydi. Real YAIMning o‘sish sur’ati iqtisodiy o‘sishning asosiy ko‘rsatkichidir. Aholi jon boshiga YAIM esa ishlab chiqarish hajmini aholi soniga nisbatan ifodalaydi, biroq daromadlar taqsimotidagi tengsizlikni o‘z-o‘zidan ko‘rsatmaydi.

Real YAIMni baholashda nominal va real qiymatlarni farqlash muhim. Nominal YAIM joriy yil narxlarida hisoblanadi va narxlar hamda ishlab chiqarish hajmi o‘zgarishini birgalikda aks ettiradi. Real YAIM esa narxlar ta’siridan tozalangan bo‘lib, ishlab chiqarish hajmidagi haqiqiy o‘zgarishni ko‘rsatadi. Potensial YAIM iqtisodiyot resurslaridan barqaror va yuqori inflyatsion bosimsiz foydalanilgandagi ishlab chiqarish darajasini anglatadi; real va potensial YAIM o‘rtasidagi tafovut ishlab chiqarish uzilishi (output gap) deb yuritiladi.

2. Narxlar darajasi va inflyatsiya. Inflyatsiya — tovar va xizmatlar umumiy narxlar darajasining davomli oshishidir. U iste'mol narxlari indeksi (CPI) orqali kuzatiladi. Inflyatsiya sur'ati quyidagicha hisoblanadi:

$$\textbf{Inflyatsiya} = [(CPI_t - CPI_{t-1}) / CPI_{t-1}] \times 100\%$$

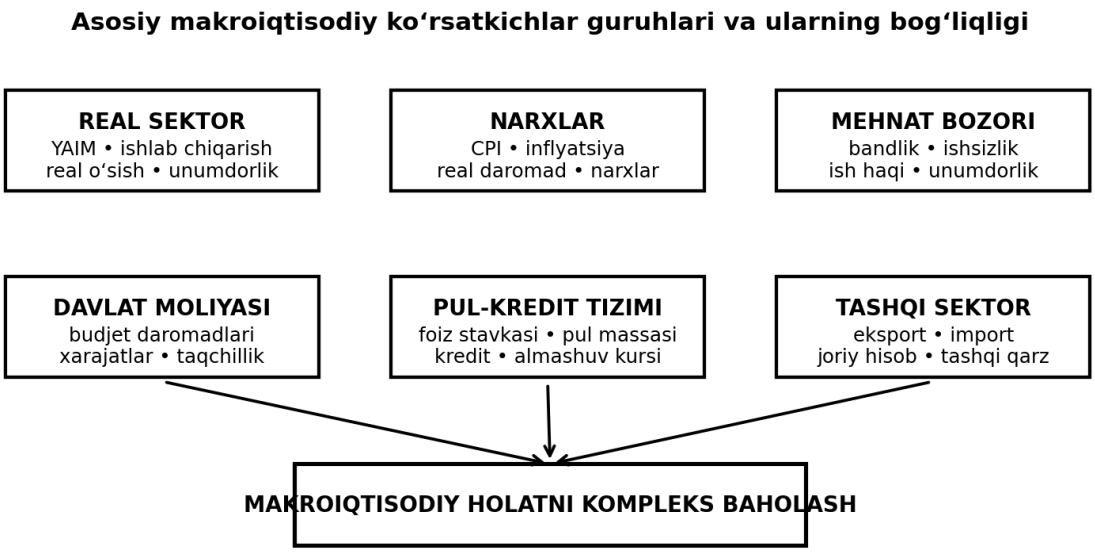
Narxlar o'sishi real ish haqi va jamg'armalarning xarid qobiliyatiga ta'sir qiladi. Kutilmagan yuqori inflyatsiya uzoq muddatli shartnomalar, investitsiya rejalari va daromadlarni rejalashtirishni murakkablashtiradi. Shu bois Markaziy bank pul-kredit siyosati orqali narxlar barqarorligini ta'minlashga intiladi. O'zbekiston Markaziy bankining o'rta muddatli inflyatsion maqsadi 5 foiz etib belgilangan [3].

1-jadval. Asosiy makroiqtisodiy ko'rsatkichlar va ularning mazmuni

Ko'rsatkich	O'lchash / hisoblash	Iqtisodiy mazmuni
YAIM	Yakuniy mahsulot va xizmatlar qiymati	Iqtisodiyot miqyosi va ishlab chiqarish hajmi.
Real o'sish	Real YAIMning yillik foiz o'zgarishi	Ishlab chiqarishning narxlar ta'sirisiz kengayishi.
Inflyatsiya	CPI indeksining foiz o'zgarishi	Pul xarid qobiliyati va narxlar barqarorligi.
Ishsizlik	Ishsizlar / ishchi kuchi × 100%	Mehnat bozoridagi foydalanilmayotgan resurslar.
Budjet balansi	Daromadlar − xarajatlar; ko'pincha YAIMga nisbatan	Davlat moliyasining holati va qarzga ehtiyoj.
Joriy hisob	Tovar, xizmat, daromad va transfertlar balansi	Tashqi iqtisodiy munosabatlar va moliyalashtirish ehtiyoji.

3. Bandlik va ishsizlik. Ishsizlik darajasi ish qidirayotgan va ishlashga tayyor bo'lgan ishsizlar sonining ishchi kuchiga nisbatidir. Uning hisobida iqtisodiy faol aholi tushunchasi muhim: ish bilan bandlar va faol ravishda ish qidirayotgan ishsizlar ishchi kuchini tashkil qiladi. Mehnat bozoridan chetda bo'lgan barcha shaxslar avtomatik ravishda ishsizlar tarkibiga kiritilmaydi. Ishsizlikning yuqori darajasi ishlab chiqarish imkoniyatlaridan to'liq foydalanilmayotganini, uzoq davom etgan ishsizlik esa kasbiy ko'nikmalar yo'qolishini anglatishi mumkin.

4. Davlat moliyasi va tashqi sektor. Budjet taqchilligi davlat xarajatlari daromadlardan yuqori bo'lgan holatni bildiradi. Taqchillikning YAIMga nisbati uning iqtisodiyot miqyosiga nisbatan kattaligini baholashga yordam beradi. Joriy hisob balansi esa tovarlar va xizmatlar savdosi, birlamchi daromadlar hamda ikkilamchi daromadlar (masalan, pul o'tkazmalari) oqimlarini qamrab oladi. Taqchillik har doim ham salbiy holat degani emas: uning sababi, moliyalashtirish manbasi va kelgusida ishlab chiqarish salohiyatiga ta'siri muhimdir.

1-chizma. Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar guruhlari va kompleks baholash

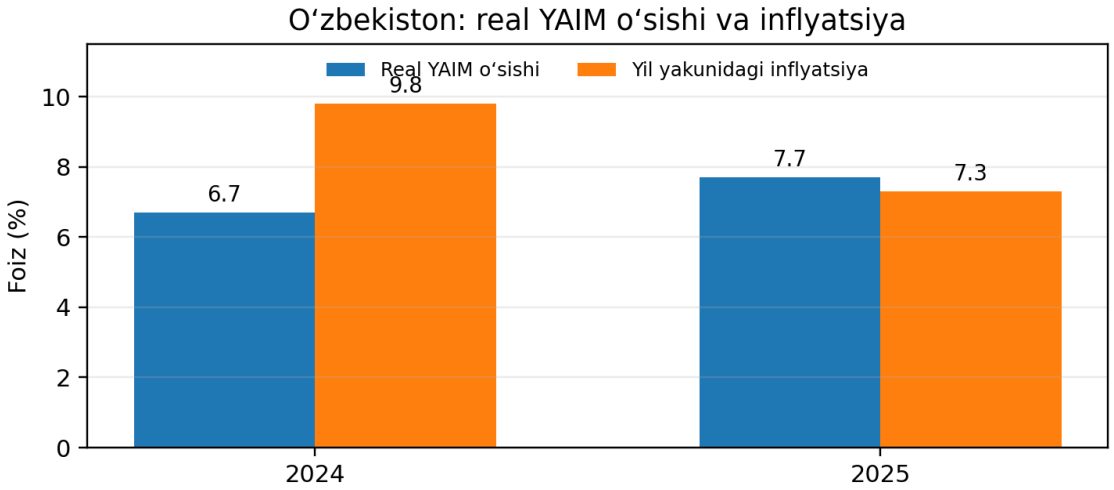
TAHLIL VA MUHOKAMA

Makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar bir-biri bilan uzviy bog‘langan. Masalan, yalpi talabning tez kengayishi qisqa muddatda ishlab chiqarish va bandlikni oshirishi mumkin. Agar iqtisodiyotda bo‘sh quvvatlar yetarli bo‘lmasa, qo‘shimcha talab narxlar oshishiga ham olib keladi. Aksincha, energiya yoki xomashyo narxining keskin ko‘tarilishi ishlab chiqarish xarajatlarini oshirib, yalpi taklifni qisqartirishi mumkin. Bunday vaziyatda iqtisodiy o‘sish sekinlashishi bilan birga inflyatsiya bosimi kuchayishi ehtimoli mavjud.

2025-yil O‘zbekiston iqtisodiyoti uchun yuqori o‘sish sur’ati bilan tavsiflandi. Milliy statistika qo‘mitasining 2026-yil 27-yanvarda e’lon qilgan dastlabki ma’lumotiga ko‘ra, nominal YAIM 1 849,7 trln so‘mni tashkil etgan va real o‘sish 7,7 foiz bo‘lgan [1]. Xalqaro valyuta jamg‘armasi 2026-yilgi IV-modda missiyasi yakunida ham real o‘sishni 7,7 foiz deb tasdiqlab, o‘sishda iste’mol va investitsiya faolligi muhim rol o‘ynaganini qayd etgan [2].

Narxlar dinamikasida ham pasayish kuzatilgan: Markaziy bank ma’lumotiga ko‘ra, 2025-yil dekabrida yillik umumiy inflyatsiya 7,3 foizgacha tushgan, 2024-yil yakunida esa 9,8 foiz bo‘lgan [2; 3]. Demak, iqtisodiy o‘sish tezlashgan sharoitda ham inflyatsiya darajasi pasaygan. Biroq 7,3 foiz inflyatsiya 5 foizlik maqsaddan yuqori bo‘lib qolgan; shuning uchun narxlar barqarorligi masalasi dolzarbligicha qoladi.

2-grafik. O‘zbekistonda real YAIM o‘sishi va yil yakunidagi inflyatsiya, 2024–2025-yillar

Manba: Milliy statistika qo‘mitasi va XVJ ma’lumotlari asosida muallif tomonidan tuzildi [1–3].

Mehnat bozori bo‘yicha XVJ ma’lumotida 2025-yilda ishsizlik darajasi 0,7 foiz punktga kamayib, 4,8 foizni tashkil etgani keltirilgan [2]. Ishsizlikning pasayishi bandlik imkoniyatlari kengayganidan dalolat berishi mumkin. Shu bilan birga, bu ko‘rsatkichni ish o‘rinlarining sifati, norasmiy bandlik, mehnat unumdorligi va ish haqi dinamikasi bilan birga ko‘rib chiqish lozim.

Davlat moliyasi bo‘yicha konsolidatsiyalashgan budjet taqchilligi 2025-yilda YAIMning 2,1 foizini tashkil etgan va XVJ bahosida 3 foizlik maqsadli chegaradan past bo‘lgan [2]. Tashqi sektor bo‘yicha Markaziy bankning 2025-yil yillik hisobotida joriy hisob taqchilligi YAIMning 3,9 foizi yoki 5,8 mlrd AQSh dollari sifatida qayd etilgan; bu 2024-yildagi 4,7 foizdan past [4]. Bu raqamlar tashqi muvozanat yaxshilanganini ko‘rsatsa-da, tovar va xizmatlar savdosidagi manfiy saldo saqlanib qolgan. Shuning uchun eksport tarkibini diversifikatsiya qilish, import o‘rnini bosuvchi samarali ishlab chiqarishni rivojlantirish va xizmatlar eksportini kengaytirish muhim.

Ko‘rsatkichlarni birgalikda talqin qilish zarur. YAIMning tez o‘sishi aholi turmush darajasi ham xuddi shu sur’atda oshganini anglatmaydi; aholi jon boshiga real daromadlar, narxlar, daromadlar taqsimoti va hududlar kesimidagi tafovutlar ham baholanishi kerak. Xuddi shuningdek, budjet taqchilligining pastligi xarajatlarning samarali ekanini avtomatik isbotlamaydi. Muhimi — davlat mablag‘lari ta’lim, sog‘liqni saqlash, infratuzilma va ishlab chiqarish salohiyatiga qanday natija berayotganidir.

KO‘RSATKICHLARNI QO‘LLASHDAGI CHEKLOVLAR

Makroiqtisodiy indikatorlar iqtisodiy voqelikni soddalashtirib aks ettiradi. Shu bois raqamlarni talqin qilishda ularning qamrovi va metodologik cheklovlarini hisobga olish kerak. YAIM bozor qiymatida hisoblanadigan yakuniy ishlab chiqarishni o‘lchaydi, ammo uy xo‘jaliklarining haq to‘lanmaydigan mehnati, ekologik zarar, bo‘sh vaqt va ishlab chiqarish natijalarining kimlar o‘rtasida taqsimlanishini to‘liq ifodalamaydi. Demak, YAIM o‘sishini farovonlikning yagona mezoni sifatida qabul qilish to‘g‘ri emas.

Ishsizlik ko‘rsatkichi ham mehnat bozorining barcha jihatlarini qamrab olmaydi. Masalan, ish bilan band bo‘lsa-da, yetarli ish soatiga ega bo‘lmagan yoki malakasiga mos ish topmagan shaxslar ishsiz sifatida qayd etilmasligi mumkin. Shu sababli bandlik darajasi, ishchi kuchida ishtirok etish, norasmiy bandlik, real ish haqi va mehnat unumdorligi ko‘rsatkichlarini ham tahlil qilish lozim. Inflyatsiya esa o‘rtacha iste’mol savati asosida hisoblanadi; aholining daromadi va iste’mol tarkibi turlicha bo‘lgani uchun narxlar oshishi har bir xonadonga bir xil ta’sir qilmaydi.

Bundan tashqari, statistik ma’lumotlar dastlabki va qayta ko‘rib chiqilgan qiymatlarda e’lon qilinishi, turli tashkilotlar esa hisoblash metodlari yoki ma’lumotlarni yangilash sanalari bo‘yicha farqlanishi mumkin. Shuning uchun ilmiy tahlilda raqamning manbasi, hisobot davri, o‘lchov birligi va dastlabki yoki yakuniy ekanini ko‘rsatish zarur. Mazkur maqolada 2025-yil bo‘yicha rasmiy natijalar imkon qadar bitta davrga moslashtirildi va manbalar adabiyotlar ro‘yxatida berildi.

Makroiqtisodiy siyosatning fiskal va monetar yo‘nalishlari o‘zaro muvofiqlashtirilishi lozim. Fiskal siyosat soliqlar va davlat xarajatlari orqali talab hamda resurslar taqsimotiga ta’sir ko‘rsatadi. Monetar siyosat foiz stavkalari, likvidlik va kredit sharoitlari orqali narxlar barqarorligiga xizmat qiladi. Talabni rag‘batlantiruvchi choralar ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytirish bilan uyg‘unlashsa, iqtisodiy o‘sishning inflyatsion bosimi kamayadi.

AMALIY TAKLIFLAR

Makroiqtisodiy holatni baholashda yagona indikatorlar panelidan foydalanish maqsadga muvofiq. Unda YAIM va tarmoqlar o‘sishi choraklar kesimida, inflyatsiya va mehnat bozori ko‘rsatkichlari esa oylik dinamikada kuzatilishi kerak. Bunda faqat umumiy ko‘rsatkichlar emas, hududlar, tarmoqlar va aholi guruhlari bo‘yicha tafovutlar ham yoritilsa, iqtisodiy siyosatning manzilliligi ortadi.

Inflyatsiyani pasaytirish choralari taklif omillarini yaxshilash bilan to‘ldirilishi lozim. Logistika, saqlash infratuzilmasi, raqobat va ishlab chiqarish samaradorligini oshirish oziq-ovqat hamda xizmatlar bozoridagi narx bosimini yumshatishi mumkin. Fiskal xarajatlar esa qisqa muddatli iste’molni rag‘batlantirish bilangina cheklanmay, uzoq muddatda mehnat unumdorligini oshiradigan ta’lim, kasbiy tayyorgarlik va infratuzilma loyihalariga yo‘naltirilishi zarur.

Mehnat bozorida kasbiy ko‘nikmalarni iqtisodiyot tarmoqlarining real ehtiyojlariga moslashtirish, yoshlar va ayollar bandligiga ko‘maklashish, norasmiy bandlikni qisqartirish muhim. Tashqi sektorda esa eksport qilinadigan mahsulotlar va xizmatlar turini kengaytirish, mahalliy korxonalarning xalqaro qiymat zanjirlariga qo‘shilishini qo‘llab-quvvatlash joriy hisob muvozanatini mustahkamlashga xizmat qiladi.

XULOSA

Asosiy makroiqtisodiy ko‘rsatkichlar iqtisodiyotning ishlab chiqarish, narxlar, bandlik, davlat moliyasi va tashqi aloqalar holatini baholash imkonini beradi. YAIM va uning real o‘sishi iqtisodiy faollikni, inflyatsiya narxlar barqarorligini, ishsizlik mehnat resurslaridan foydalanish darajasini, budjet hamda joriy hisob balansi esa moliyaviy muvozanatni ifodalaydi. Ushbu indikatorlarning har biri muhim, biroq iqtisodiy vaziyat haqida to‘liq xulosa chiqarish uchun ularni o‘zaro bog‘liq holda tahlil qilish talab etiladi.

O‘zbekistonning 2025-yil natijalari real YAIMning 7,7 foizga o‘sishi, inflyatsiyaning 7,3 foizgacha pasayishi, ishsizlikning 4,8 foizga tushishi, budjet taqchilligining 2,1 foiz va joriy hisob taqchilligining 3,9 foiz YAIMga teng bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Bu ko‘rsatkichlar iqtisodiy faollik va ayrim muvozanat ko‘rsatkichlarida ijobiy siljishlar mavjudligini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, inflyatsiyani maqsadli darajaga yaqinlashtirish, tashqi savdo balansini yaxshilash va iqtisodiy o‘sish samaralarini aholi farovonligida aks ettirish muhim vazifalar bo‘lib qoladi.

Shunday qilib, makroiqtisodiy barqarorlik faqat yuqori o‘sish sur’atlari bilan emas, balki barqaror narxlar, samarali bandlik, sog‘lom davlat moliyasi, tashqi barqarorlik va ishlab chiqarish unumdorligining ortishi bilan belgilanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo‘mitasi. Uzbekistan’s GDP grew by 7.7% in 2025. 27.01.2026. https://stat.uz/en/press-center/news-of-committee/66556-2025-jilda-zbekiston-yalpi-ichki-masuloti-azhmi-7-7-foizga-sdi-4
2. International Monetary Fund. Uzbekistan: Staff Concluding Statement of the 2026 Article IV Mission. 13.04.2026. https://www.imf.org/en/News/Articles/2026/04/13/mcs041326-uzbekistan
3. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Monetary Policy Report, 2025 Q4. https://cbu.uz/upload/medialibrary/25d/cugg1d2t6sn5qkfjub3shodfoxgdhp4l/MPR-2025-Q4.pdf
4. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. Balance of Payments, International Investment Position and External Debt of Uzbekistan: Annual Report 2025. 2026. https://cbu.uz/upload/medialibrary/712/vddqad78sne8oxh30s7ocl14rzc67ybc/eng_BOP_IIP_ED_2025Q4-_2_.pdf
5. Mankiw, N. G. Macroeconomics. 10th ed. New York: Worth Publishers, 2022.